

חלק חושן המשפט

סא

האם מותר לשופט לפסוק לפי הוראה מגבוה

שאלה:

ייצגתי אדם בבית-דין מחוזי. השופט קבל טענותי, ופירש את הסעיף בחוק בדרך המזכה את שולחי. הצד השני ערער בפני בית-המשפט הגבוה לערעורים, וזה האחרון החזיר את התיק לבית-המשפט המחוזי, עם הערה שפירוש החוק אינו כפי שהובן ע"י השופט. השופט פסק איפוא כפי שהורה בית-המשפט הגבוה לערעורים. ואני פשוט שואל, האם זה צודק, האם יכול שופט לפסוק בניגוד להבנתו עפ"י הוראה מגבוה. אילו היתה טעות של שופט מחוסר ידיעת החוק, או הוכח שלא היטיב לברר את העדויות וכדומה, החרשתי. אבל כאן יש ויכוח לגבי הבנת החוק, האם רשאי שופט לפסוק בניגוד להבנתו. (נשאלה בתכנית "עשה לך רב" ב"קול ישראל").

תשובה:

אין לי ספק שברור לך שאתה משוחח עם רב בישראל, שכל שיחותיו, עצותיו, פסקיו וכו' נקבעים לפי דעת ההלכה. אין אנכי בקי בסדרי השיפוט של בתי-משפט חילוניים, ולכן, תשובתי תהיה בנויה לא על מקרה זה בעיקר, אלא על השקפת ההלכה במקרה הנדון.

כתב הרמב"ם: כל דיין שאינו דן דין אמת לאמתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל... וכל דיין שדן דין אמת לאמתו אפילו שעה אחת כאילו תקן את כל העולם וגורם לשכינה שתשרה בישראל... ושמא יאמר הדיין מה לי ולצרה הזאת, תלמוד לומר „ועמכם בדבר המשפט“, אין לדיין אלא מה שענינו רואות (הלכות סנהדרין פרק כ"ג הלכה ט').

אין לדיין אלא מה שענינו רואות

במושג הלכתי זה, „אין לדיין אלא מה שענינו רואות“, טמון יסוד משפטי עקרוני ביותר במשפט התורה. פשוטם של דברים הם כפי שנתבארו כאן בדברי הרמב"ם, ומכוונים להפיג הפחד מלב הדיין הירא וחרד מאימת הדין שמא יטעה ויחייב את הזכאי ויזכה את החייב, וכך הם משמעות הדברים במקורם (במסכת סנהדרין ו':). מושג משפטי זה כולל משמעות נוספת, וביארה הרמב"ם (בפרק כ"ד), והוא קביעת האמת במשפט, ומתן פסק-הדין בהתאם להכרת האמת שלב הדיין סומך עליה, אף בניגוד לראיות למסמכים לטענות ולעדויות שהושמעו ושהובאו במהלך המשפט, אם אין דעתו של השופט סומכת עליהם.

אך למעשה כולל המושג „אין לדיין אלא מה שענינו רואות“ משמעות עוד יותר עמוקה, והוא הנושא הנדון בשאלתך, שפסק-דינו של השופט חייב להיות מבוסס אך ורק על עומק הבנתו בהלכה הנידונה (במקרה של שאלתך בסעיף החוק) במשפט זה, ושום תקדים משפטי אינו מחייבו, אף אם זה פסק-דין של בתי-דין גדולים ממנו, ואפילו של רבותיו. וכך אמר להם רבא, לרב פפא ולרב הונא, אם יבוא פסק-דין שלי בפניכם, ותראו בו פירכא, אל תקרעוהו עד שתביאוהו בפני, אם יש לי טעם להסבירו אומר לכם, ואם לאו אחזור בי. לאחר מיתה, אל תקרעוהו, אבל גם אל תלמדו ממנו. אל תקרעוהו, שמא אילו הייתי שם הייתי אומר לכם

טעם ניאות, אך גם אל תלמדו ממנו, משום שאין לדיין אלא מה שעניו ראות (בבא בתרא ק"ל: בתרגום חפשי). ופסקו כן להלכה הרי"ף והרא"ש.

הרי מבואר, שרשאים היו תלמידיו של רבא לפי הוראתו, לפסוק בניגוד לפסק-דין שלו, באם רואים בו פירכא, משום ש"אין לדיין אלא מה שעניו ראות".

אין זו רשות שניתנה לדיין לפסוק בניגוד לרבותיו, אלא זו גם חובתו. ואם אין פסק-דין של הגדולים ממנו נראה לו, ואין לבו שלם עמו, ופוסק כן, קרוב לודאי שזה דין שקר. ועיין מ"ש הרא"ש (פרק רביעי מסנהדרין סי' י') שאם שני גדולים נחלקים בפסק הלכה לא יאמר הדיין אפסוק כמו שארצה (כאחד מהם) ואם עשה כן זהו דין שקר עכ"ל. ופירש הרב, "פלפלא חריפתא" דבריו וז"ל: שעניו הדיין לדון עפ"י דעת מכרעת לזכות או לחובה וכו', ועיין עוד באורך בדברי הרא"ש שם. והביאו הטור להלכה (בחושן המשפט סי' כ"ה), והסכים שדיין החולק בראיות של טעם המקובלות לאנשי דורו, יפתח בדורו כשמואל בדורו, ואין לך אלא כל שופט ושופט אשר יהיה בימים ההם, ויכול לסתור דבריהם, כי כל הדברים שאינם מבוארים בתלמוד שסדרו רבינא ורב אשי יכול לסתור ולבנות ואפילו לחלוק על דברי הגאונים וכו'.

ואף שהביא הטור לפני כן דברי הראב"ד הסובר שאין אדם עתה בזמנינו רשאי לחלוק על דברי הגאונים כדי (עד) שישתנה הדין, אלא בקושיא מפורסמת, וזהו דבר שאינו נמצא, הרי שבעקרון אין הוא חולק על הרא"ש אלא משום שאין במציאות מי שיכול לחלוק על הגאונים, אבל ודאי הוא שאם מוצא דיין פירכא של ממש על פסק-דין של קודמיו, ומתקבלת על דעתו ודעת חכמי דורו, ואין כונתו אלא לברר האמת ביראת ה' על פניו, הרי שאין לדיין אלא מה שעניו ראות.

וכבר כתב הרב משפטי-שמואל (בסי' קי"ט) שלא אמר הראב"ד

דבריו אלא על דברי הגאונים הסמוכים אל הקבלה, אבל החולק על דור שאחר הגאונים ואילך לא. וכך פסק הרמ"א להלכה: שאם נראה לדיין ולבני דורו מכח ראיות מוכרחות שאין הדין כמו שהוזכר בפוסקים, יכול לחלוק עליו מאחר שאינו נזכר בגמרא (שו"ע חושן-משפט סי' כ"ה סעיף א').

הן אמת שכתב הרב כנסת-הגדולה (שם בהגהות הטור אות מ"ד) שאין כח ביד הרבנים עכשיו לחלוק על החבורים שנתפשטו ברוב ישראל אם לא שהוא מקובל מפי רבותיו הגדולים שנהגו כן, אבל מסברת עצמו לא (כלומר אינו רשאי לחלוק) עיין שם בדבריו, והטעם מוסבר בהגיונו, משום שקטנם של ראשונים עבה ממתנם של הדורות האחרונים, ולמעשה צריך עיון גדול אם יוכל אדם לחלוק על הכרעת הפוסקים הראשונים, אבל היא הנותנת שגם אסור לו לפסוק בניגוד להבנתו והכרעת דעתו רק משום שמצא כתוב כן, וחובתו היא לעשות כל מאמציו להבין את כל עומק כונת דבריהם כדי שיוכל להכריע מסברא נכונה וישרה במחלוקת גדולי הפוסקים, וכל זה נכלל במושג המשפטי, "אין לדיין אלא מה שענינו רואות".

מכל זה מתברר בפשיטות, שאין שופט רשאי לפסוק פסק-דין עפ"י הוראה מבית-דין גבוה ממנו, אם אין לבו שלם, ואין לדיין אלא מה שענינו רואות.